

ԲԱԶՄԱՎԷՊ

Չ. ՏԱՐԻ. ԹԻԻ 23.

1848

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐԻ 1.

Բ Ա Ր Ո Յ Ա Կ Ա Ն

Դ Ա Ս Տ Ի Ա Ր Ա Կ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Ստորագրողի Սարգսյանի պարգևաբաշխումը :

ՈՐՈՇ. Իր անցեալ տարուան Ռազմավիպին մէջ Ստորագրողի Սարգսյանի աշակերտաց տարեկան հարցաքննութիւնը և անոնց յառաջագիմութեան աստիճանը կարգացին՝ հարկաւ կը գուշակէին անկէ նաեւ աս տարուանս մէջ անոնց ընելու յառաջագիմութիւնը. և մենք կրնանք համոզմամբ մտաց վկայել, որ իրենց յոյսը պարապ չեղաւ, մանաւանդ թէ մեր ակնկալութիւն ալ աւելի յառաջագիմութիւն տեսնուեցաւ :

Փարիզի մէջ պատահած վերջին քաղաքական խռովութիւնները թէպէտ և մեր Ստորագրողի մէջի տղայոց կենաց վտանգ մը, կամ երկիւղ, կամ անանդորրութիւն չբերին, բայց ուսումնական զարգացման և բարեկարգ ընթացքին ոչ սակաւ արգելք տուին, ինչպէս

ուրիշ ամէն դպրոցներուն : Իտալիայի խռովութիւններուն քնասն ալ աւելի Ստորագրողի մէկ քանի տղայոց դպաւ. ինչու որ Ստորագրողի երկիրները ոտնակոխ ըլլալով և եկամուտները պակսելով, ստիպեցան ինքնամակառնէր աշակերտաց թիւը առ հարկի պակսեցնել, երեսունի չափ միայն պահելով : Եւ ատ կը ցաւինք գնացողներուն վրայ, որ կիսակատար ուսմունքով հայրենիքնին արձակուեցան. բայց կրնանք մեծ ակնկալութեամբ մխիթարուիլ մնացողներուն վրայ, որ ըստ մեծի մասին ուսման քաջայարմար տղայք ըլլալով, և ջանքերնին ալ արդէն կրկնապատկած, աւելի պտղաբեր պիտի ընեն վարժապետաց աշխատութիւնը առաջիկայ տարւոյս մէջ :

Ի՞նչ մեր քաղցր ակնկալութեանը կատարուելուն գեղեցիկ սկզբնաւորութիւն մը կրնայ համարուիլ նաեւ աս տարուանս պարզեւաբաշխութեան աւելի կերպով մը մեծահասակէս ըլլալը : Սեպտեմբերի 11^{էն} ինչուան 14^{էն} առանձնական հարցաքննութիւնները կատարուելէն ետքը, նոյն ամսուն 24^{էն} հրաւիրուեցան Սարգիսեանին հանդիսարանը Փարիզ գտնուող մեր ազգային գրեթէ բոլոր պարոնայքն՝ քսան հոգւոյ չափ, հարիւրէն աւելի ալ գաղղիացի և իտալացի պատուաւոր ու իշխանաւոր մարդիկ : Պարագուէս էր հանդիսին ()սմանեան մեծազօր դրան գործակատարը Հալիմի էֆէնտի . անոր աջակողմը բազմեցաւ Սամարթին աշխարհաբարոզ բանաստեղծը, որ բոլոր Վաղղիոյ ու Լարուպայի ալ պարծանք է իր մեծ հանձարովը : Հանդիսարանին ճակատը դըրուած էր վեհափառ Սուլթան Բալիւլ Սէյիտ թագաւորին կենդանագիրը ծաղկապսակ, երկու քովերն ալ Սարգիսեանիս բարեյիշատակ հիմնադրին՝ այսինքն Բլա Սամուէլ Սուրատին և Սիսիթարայ Բաբաճօր կենդանագիրը՝ դափնիով պսակած : Կէսօրուէն ետքը ժամը երկուքին (ըստ Լարուպացւոյ) սկսաւ հանդէսը, և ներքին վարժապետներէն մէկը համառօտ ճառ մը խօսեցաւ գաղղիարէն, որուն հայերէն թարգմանութիւնը լաւ կը համարինք հոս դնել :

« Պարոններ ,

« Չորեքտասաներորդ դարուն վերջերը, պատերազմի ու հալածանաց ժամանակներ, աս Վաղղիոյ երկիրը որ միշտ ազնիւ՝ միշտ հիւրասէր եղած է՝ բնծայեց մեր հայրենակցաց ապաստանարան մը, մեր վերջի թագաւորին ալ գերեզման մը : Իսկ մենք աւելի բարեբաղդ գտնուել ենք մեր նախնիքներէն՝ որ այսօրուան օրս կրցեր ենք գալ համարձակ աս քաղաքականութեան ու գիտութեանց աղբիւրը, որպէս զի քաղաքացի զինուոր ինչպէս այն կենդա-

նի կայծերը որոնցմով պիտի լուսաւորուին ու նորոգուին մեր երկիրները : Ի՞նչ մեր երկու վիճակները իրարու հետ բաղդատելով՝ երբոր մեծ տարբերութիւն կը գտնենք երկուքին մէջ, ճանչնանք Պարոններ՝ որ Բստուծոյ ձեռքը կայ մեր վրայ, և փառք տանք այն ձեռքին որ այնչափ երկարատե ու ծանր նեղութեանց մէջ պահեր ու պահպաներ է զմեզ :

« Եր նախնիքը քաջութեամբ համբերեցին իրենց դժբաղդութեանցն ու խեղճութեանցը . ամէն տեղ և ամէն ժամանակ անյողղողդ մնացին իրենց հաւատքին ու իրենց ազգութեանը վերայ, և հաւատարմութեամբ կատարեցին իրենց քաղաքական պարտքերը : Ի՞նչն տեսակ ապստամբական մտքերէ հեռու, ամէն տեսակ անկարգ համարձակութեան թշնամի ըլլալով, նայեցան հայերն որ խոհեմութեան ճամբէն դուրս չելէն . և անով միայն ուղեցին արժանի ըլլալ խաղաղութեամբ և օրինաւոր կերպով լաւագոյն վիճակներու : Բայց ասի խոհեմ ու չափաւորեալ վարմունքին պտուղը յայտնի էր . և ասով է որ ()սմանեան թագաւորները հարիւրաւոր տարիներով մեր հաւատարմութիւնն ու հպատակութիւնը փորձով տեսնելէն ետքը՝ արժանաւոր սեպեցին զմեզ իրենց վստահութեանը, և նոր նոր ազատութիւններ շնորհեցին մեզի : Եւ աւելի տէրութիւններու մէջ գտնուող հայերը թագաւորներուն ու գլխաւոր իշխաններուն պատուական խնամքը վայելելու են միշտ ու կը վայելեն : Չխտորինք ուրեմն մենք ալ աս համեստ բայց ապահով ճամբէն, որ մեր նախնիքը բացին առջևնիս իրենց այնչափ ատենի հաւատարմութեամբ, և միանգամայն ջանանք որ հաստատուն կը թուութեամբ մը հաւասարինք աս մեր ժամանակիս բարձրութեանը :

« Ի՞նչ կը թուութիւնը ամէն տեսակ յառաջադիմութեան ու քաղաքականութեան աղբիւրն է, և ասիկայ ձեռք ձգելու միջոցները շատոնց պատրաստել է մեզի աստուածային նախախնամութեամբ :

Թիւնը այնպիսի սպարազաններով որ իրաւցրնէ մէյմէկ սքանչելիք կը սեպուին։

„Հայաստանի այլ և այլ մաս բաժնուելէն ետքը, երբոր Հայոց ազգային հոգին գրեթէ մեռած էր, տեղ մը չէր մնացած որ հոն ամբողջութիւն իրենց լեզուն և իրենց պատմական աւանդութիւնները, և անկէջ զրտուած մաքրուած տարածութիւն նորէն բոլոր ազգին վրայ։ Արեւոյ Հարիւր յիսուն տարիի չափ մեր նախնիք աս խեղճութեան փնտսները կրեցին, և մեր լեզուն, մեր պատմութիւնը, մեր ամէն բաները քիչ մնաց որ յաւիտենական մոռացութեան մէջ պիտի թաղուէին։ Բայց Մատուռոյ աչքը մեր վրան է եղեր։ Միոյ ներսերէն մէկ երիտասարդ մը ելաւ, որ աւելի երկնային ազգեցութեամբ քան թէ մարդկային իմաստութեան առաջնորդութեամբ՝ պղտիկուց ի վեր վառուած ըլլալով սաստիկ աստուած սիրութեամբ ու հայրենասիրութեամբ, հասկըցաւ թէ իր հայրենիքը իր առջի պայծառութեանը ոչ երբէք պիտի հասնի քանի որ տգիտութեան խաւարին մէջ ընկղմած մնայ։ Այն հանձնութեմ ձեռք զարկաւ իր ազգը այն վիճակէն հանելու, ուստի չտուած աշխատանքներով անհամար ու սոսկալի արգելքներու յաղթելով, վերջապէս 1717^ն հիմնեց Սենատիկ Սրբոյն Աղարու կրդզույն մէջ Սիւրբարեանց Սիւրբանութիւնը։ Մնոց կողմանէ ահա ես ալ աս հանդիսաւոր օրս կը համարձակիմ խօսելու ձեր առջև։ Իրաւունք ունիք Պարոններ սպասելու որ լէք հիմա թէ աս քաջ դիւցազնը Միոյ ներսերէն իր ազգին վերանորոգութեանը աշխատելու համար ելելով ինչուան ինչ աստիճանի իր վախճանին հասաւ։ Իմ սիրտս ալ տարակոյս չկայ որ կը բռնադատէր զիս ասոնք ձեզի ըսելու, թէ որ չվախնայի թէ անով հակառակ բան մը կ'ընեմ այն համեստութեանն որ ինքը այն չափ կը սիրէր ու կ'ապստղէր։

„Իաւական ըլլայ մեզի այսչափ միայն ստոյգ գիտնալ որ իրեն և իր առաջին աշակերտացը (որ այնպէս լաւ

հասկըցան ու առաջ տարին իր դիտաւորութիւնները) արդիւնքն է այն վեհանձնական խորհուրդը՝ որ մտածեց ու ի գործ դրաւ Մշակութային Սիւրբարեան, և այն խորհուրդը երեւելի գումար մը թողուց մեզի, ան գումարով կրցանք աս մայրաքաղաքիս մէջ՝ որ եւրոպական քաղաքականութեան կեդրոնն է՝ հիմնել աս Սարգսեան, և կը յուսանք որ ասիկայ Հայոց համար նոր աղբիւր մը պիտի ըլլայ գիտութեց և քաղաքականութեան։ () Եհնես ըլլայ մեր բարերարին յիշատակը, և գովութեամբ բերան առնունք Մշակութային Սիւրբարեան անունը, որ այսպէս ազնիւ վախճանի մը գործածեց իր մեծ հարստութեան մէկ մասը, այն հարստութեան՝ որ իր հանձարովն ու ճարտարութեամբ վաստակեր էր Հրեհաստանի մէջ։

„Պարտք կը համարինք նաև լիաբերան համարձակութեամբ ու հրապարակաւ յայտնի ընել մեր երախտագիտութիւնը վեհափառ սուլճան Սիւրբարեան թագաւորին, որուն անունը Մեքէլ և Մեքիմաք նշան եղեր է իր ժողովրդոյ յառաջագիմութեանն ու վերանորոգութեանը։

„Նանչանք նաև այս պատուական օգնութիւնը որ ընդունեցանք մենք Սիւրբարեան մէջ մեր մեծ գործողութիւնը գլուխ հանելու համար, և բարիքը վայելենք՝ ոչ երբէք մոռնալով այն շնորհակալութիւնը որ աս բարեացս փոխարէն պիտի ընենք Սիւրբարեան։

„Սիրելի աշակերտք, Սիւրբարեան մէկ աշխարհք մըն է որ իսկապէս ուղղափառ աշխարհք է, քրիստոնէութեան առաջին դարերէն ի վեր Արեւելոյ պարծանքն եղած է, և այսօրուան օրս ալ մանաւանդ մեր կողմերը մեր սուրբ կրօնին իմաստուն և արթուն պաշտպանն է։ Սեր յոյսը ան է որ այսպիսի

1 Մուրատեան Վարժարանին հիմնարկութեան պատմութիւնը, և վերջի տարիներու անոր գլուխէն անցած դիպուածներն ու փարիզ փոխադրուելուն պատճառները ամենուն կը ծանօթանան՝ երբոր տպագրութեամբ հրատարակուին։

երկրի մէջ ձեր հաւատքին յստակութիւնը, ինչպէս նաեւ ձեր բարոյական սկզբունքները, անարատ ու ազատ կը մնան ամէն վտանգէ, և դուք Վաղղիոյ թէ անցեալ և թէ ներկայ վիճակին մէջ կը գտնէք անթիւ մեծամեծ օրինակներ ու հետեւելու համար գեղեցիկ գաղափարներ :

„Ձեր Տեսուչը, ձեր հայ ու գաղղիացի վարժապետները ամէնքն ալ հաւասար ինամբօով կը հսկեն ձեր վրայ : Իրաւ աս Վարժարանիս տեսչութիւնն ու մատակարարութիւնը մեզի յանձնուած է՝ նոյն իսկ հիմնադրին այսինքն Դա Սամուէլ Սկրտիչ Սուրբատին կամօքը, բայց մեր դուռը բաց է ամենուն, ո՛վ որ ուզէ կրնայ գալ տեսնել թէ ինչպէս է ձեր դաստիարակութիւնն ու վարմունքը : Ենտարակոյս ենք որ ձեզմէ մէկն ալ պիտի չըլլայ որ ի փնաս Վարժարանիս՝ որուն վախճանը այնչափ անխիւ ու գերազանց բան է՝ հասարակաց պարսաւին նիւթ ընէ զինքը՝ մեծաւորաց ցրցուցած ճամբէն դուրս ելլելով : Դուք ալ գիտէք որ ձեզմէ պաշտնջուածը շատ դիւրին բան է, ու ամենեւին ձեր կարողութենէն վեր չէ : Դժգէն ձեր տղայական հասակէն ի վեր սորված էք սիրել զԵստուած և ձեր նախնեաց հաւատքը . նայեցէք որ ասկէց ետքն ալ սիրէք : Եստուծոյ էտքը ամէն բանէն աւելի սիրելի պիտի ըլլան ձեզի ձեր ազգատոհմը, ձեր հայրենիքը . և դուք աս պարտքն ալ կատարած կ'ըլլաք՝ թէ որ ոչ երբէք մշտքերնէդ հանէք ան բանը՝ որուն համար որ յանձն առին ձեր ծնողքը այնչափ ցաւով սրտի ձեզմէ բաժնուիլ, ու մենք ալ՝ ձեր դաստիարակներն ըլլալով՝ մեր սիրելի անձինքներէն ու տեղերէն յանձն առեր ենք զրկուիլ : Ձեզի կը մնայ որ ոչ միայն մեր սիրտը չկոտրէք՝ աս մեր նուիրմունքները բանի տեղ չդնելով, հապա նաեւ ջանաք այնպէս վարուիլ որ մենք ալ իմանանք թէ լաւ կը հասկնանք մեր աշխատասիրութիւնը և կ'ուզէք զմեզ անոր համար վարձատրել :

„Վեզի փափաքելի բան մըն ալ աս է որ սեր և համարումն ունենաք Վաղղիացւոց վրայ, ինչպէս որ մենք ալ կը սիրենք զիրենք ու կը մեծարենք . ասկէց իրաւացի ու բանաւոր բան չկրնար ըլլալ . բայց եթէ դուք ալ սիրելի ու մեծարոյ կ'ուզէք ըլլալ Վաղղիացւոց և ուրիշ բարեկիրթ ազգաց առջևը, ձեր ազգութիւնը պահեցէք, նայեցէք որ հայ մնաք :

„Չորս բոլորս իմ հայրենեացս դուռքողքով յոյսերը տեսնելով, ու կերպով մը զգածուելով թէ աս ինչ պատիւ է որ կ'ընեն մեզի մեր մեծարոյ պաշտպաններն որ եկեր են աս մեր նորածին ուրախութեանցը մասնակից ըլլալու, բնական է որ միտքս առնու տանի զիս այն ապագայ երջանկութեանը՝ որուն կարծես թէ այսօրուան հանդէսը ստոյգ մէկ նշանն է : Եւ թէ որ ես հիմա չեմ համարձակիր աւելի ազատօրէն բացատրել իմ զգացմունքս, պատճառն ան է որ կը վախեմ որ չըլլայ թէ չափէ դուրս վստահութիւն մը ունենանք մեր մարդկօրէն ըրածին վրայ : Եստուծոյ նախախնամութեանը յանձնենք մեր գործքն ու վիճակը . թէ որ մենք հաւատարիմ, աշխատասէր ու անյողդողդ ըլլանք, կրնանք յուսալ թէ Եստուած ալ իր անբաւ բարերարութեամբը պտղաբեր կ'ընէ մեր ջանքը :

„Սիրելի աշակերտք, ահա ձեր մեծաւորները պիտի վարձատրեն հիմա այն ձեր աշխատանքն որ ունեցեր էք ուսում սորվելու համար : Վարդեաւ բաշխութեան օրը մեծ օր պիտի ըլլայ ձեզի, վասն զի ասով կ'իմանաք թէ ինչպէս հիմակուրնէ աս Վարժարանիս մէջ՝ նոյնպէս ետքն ալ ձեր բոլոր կենացը մէջ, յաջողութիւնն ու վարձատրութիւնը՝ արժանաւորութեան, աշխատասիրութեան, և պարտուց կատարման պտուղներն են :

„Եւ մնայ որ շնորհակալութիւննիս ընծայենք մեր վեհափառ Թագաւորին փոխանորդին, որուն բարեխնամ պաշտպանութիւնը ոչ երբէք պակսեր է մեր վրայէն . ևս և գերապատիւ Գոռնարի

առաքելական նուիրակին, որ կը ներկայացընէ զսրբազան սապն Պիոս թ, Խտալիոյ նորոգիչը, ընկերական կատարելութե և քրիստոնէական առաքինութեանց վեհափառ միաւորիչը. ինչպէս նաև բոլոր աս մեծապատիւ անձանց՝ որոնց առաջնիկայութեք պայծառացաւ աս մեր ընտանեկան հանդէսը: Եւ մանապէս յայտնենք բոլոր սրտանց մեր երախտագիտութիւնը այս գերազանց անձին, բանաստեղծ ուղևորին, երկնագոգեցիկ իմաստասիրին, պերճախօս ատենաբանին, ընդհանրական մատենագիրին, որ իր աշխարհին ամենապայծառ ջահն ըլլալով՝ հաճեցաւ անոր քաղաքական կառավարութեանը ժամանակէն քանի մը վայրկեան պակսեցընել ու մեզի նուիրել: Պարոն Լամարթին, որ ամէն տեսակ ազնուական մտածութեանց վարժ ու ընտանի է, հասկըցաւ իր վսեմ սրտով մեր Սարգարանիս կենցաղօգուտ նպատակը, և ուզեց իր պատուական ներկայութեամբը պայծառացընել աս մեր սրտաշարժ հանդէսը: Իր անունը, որ այնչափ անգամ փառաւորապէս հընչեր է մեր ականջին, անջնջելի կերպով տպաւորուի մեր երախտագէտ սրտին մէջ: Վաղղիա եկեր ենք մենք՝ քաղաքական կրթութիւն, ազատութիւն, յառաջադիմութիւն, լուսաւորութիւն մտաց փնտռելու. մեծ փառք ու պարծանք ճանչնանք մեզի որ մէջերնիս կը տեսնենք այս անձը՝ որուն համար բոլոր Եւրոպա միաբերան կը վկայէ թէ իր ամէն գանձուցը ընական ընդունաւորանն ինքն է, և ինքն է Բրեմստեան աշխարհաց բոլոր մեծութիւններուն կենդանի պատկերը: ։

Բայ ճառը երբոր հանդիսականաց ծափահարութեամբը վերջացաւ, Լամարթին ոտք ելաւ, և իր պատկառելի ու հանդարտ ձայնովը, հզօր պերճախօսութեամբը, գեղեցիկ ու վսեմ իմաստներովը հետագայ ճառը խօսեցաւ, որ իրաւցընէ պատուական պարգև կը համարինք մեր ազգին, և անմոռանալի պարծանք և յիշատակ Սուրատեան Սարգարանիս:

“ Եթարոյ Սարգարանիս և Բազմութե Սիրելիք ,

“ Բայս ուսումնարանիս մէջ իմ անունս յիշուելու, և աս պատիւն որ ինծի ընել հաճեցաք՝ վայելելու համար թէ որ իրաւունք մը ունիմ նէ՝ միայն ան է՝ որ դուք ալ հիմա յիշատակեցիք, այսինքն արևելքի ճանապարհորդ եղած ըլլալ, և այնպիսի ճանապարհորդ՝ որ անկէց ետ դարձած ժամանակն միտքս տոգորուած մնացեր է ոչ միայն ձեր երկիրներուն ու ձեր պատմութեան չքեղութիւնը, այլ նաև այնչափ մարդասիրութիւնն ու մտերմական սէրն որ ամէն տեղ ընդուներ իմ ձեր Սիրելիք անկէն անդին եղած եղբայրներէն: Շնորհակալ եմ ձեզի բոլոր սրտանց՝ որ ստիպեցիք զիս, ինչպէս որ հիմայ ալ ըսիք, ձգելու այն քաղաքականութեան ծանր մտմտութիւնները՝ որոնց մէջ հիմա ընկղմած է Վաղղիա, ոչ եթէ կարճամիտ և ընդունայն անձնասիրութենէ շարժած, այլ այն դիտաւորութեամբ որ աւելի խորունկ բանայակօսը ուրիշ ժողովրդոց և բոլոր մարդկային ազգին համար՝ թէ որ Բստուած անոր պահեր է աս պարծանքը: ։

“ Իրաւցընէ ինծի պէս քաղաքական մարդու համար, ամենէն քաղցր հանգըստութիւն, ամենէն մեծ զովութիւն մտաց (թէ որ կը ներէք ինծի աս բացատրութիւնը) աս է որ տասնըհինգ տարիէն ետքը քանի նորէն Փարիզու մէջ մէկ անկիւնը այն արևելքն որուն վրայ իմ երևակայութիւնս ու իմ սիրտս այնչափ իրաւամբք կպեր է: Եւ որէն կ'ըսեմ, շնորհակալ եմ ձեզի որ մեր օրերուս քաղաքական փոթորիկներուն մէջ զիմացս հանեցիք աս ուլասիսը: ։

“ Եւրդէն ուրիշ անգամ բաղդ ունեցեր էի ես ուրիշ երկրի մէջ տեսնելու սոյնպիսի մտադրութեամբ, սոյնպիսի պատկառանք և սոյնպիսի յուսով հայոց գաղթական մը, այն Սրբոյն Վազարու կղզւոյն մէջ Սենտկոյմօտ, որուն ճամբան ցըցուցեր էր ինծի՝ ասանկ ըսեմ՝ Եւրոպայի մեծ բա-

նաստեղծն անգղիացի , և ուր որ ինքն ալ այնչափ անգամ ամփոփեր ու լուսաւորեր էր իր գեղեցիկ երևակայութիւնը ձեր գրականութեան լուսովը : Բայն կողմն այսօրուան օրս մեզի պէս կեցեր կը տեսնէ քաղաքական վերածնութիւն մը , վեներտեցի ազգին վերածնութիւնը , որ քիչ մը ատեն՝ խիստ երկար ատեն ճնշուած ու թաղուած էր , բայց իր արիական բաբախմունքը բաւական կը ցուցնեն թէ կ'ուզէ և թէ պէտք է որ կենդանի ազգաց երկրին մէջ իր առաջին տեղը գտնէ : Վաղղիոյ հասարակապետութիւնը Վենետիկէն վար պիտի չմնայ հիւրասիրութեամբ ընդունելու աս հայ գաղթականները : Վաղղիոյ հասարակապետութիւնը պահեր է ձեզի համար այն միապետական Վաղղիային սէրը՝ որ հիմա յիշատակեցիք , այն Վաղղիային որ ընծայեր է ձեր վերջին թագաւորին պատուաւոր ասպնջականութիւն մը , ու նաև գերեզման մը :

„ Հասարակապետութեամբ Վաղղիոյ կերպը փոխուեցաւ , սիրտը չփոխուեցաւ . իր զգացմունքը ոչ երբէք պիտի փոխուի նկատմամբ այն արևելեան ազգաց՝ որոնց վրայ իր ծննդեան առաջին օրերէն , նոյն իսկ փետրուարի օրերը , իր աչուրները դարձուց : Ինչ ատենը ես պատիւ ունէի իմ երկրիս արտաքին վիճակին կառավարութիւնը ձեռքս ունենալու , և ձեր ալ միտքն է որ այն մեծ ժամանակին շփոթութեանցը մէջ ալ ես Վաղղիոյ կառավարութեանը և ազգին աչուրները դարձուցի դէպ 'ի այն արևելքը՝ ուսկից եկած ըլլալնիս մեզի պարծանք ու բարեբաղդութիւն կը համարինք , և միշտ բարեբաղդութիւն ու պարծանք պիտի ըլլայ մեզի ցուցնել անոր այն հիւրասիրութիւնն որ ատենով մենք իրմէ տեսեր ենք , և իրեն վրայ ցուցնել քաղաքականութեան քանի մը նշոյնները՝ որոնց առաջին ճառագայթները ինքը փայլեցուց արևմտեան աշխարհաց վրայ :

„ Վիչ մը առաջ յիշատակութիւն

մը ըրիք ձեր դեռահասակ թագաւորին վրայ : Ես պատիւ ունեցայ աս ձեռքովս զրելու այն տեղեկութիւններն որ Վաղղիոյ հասարակապետութիւնը տուեր էր իր գործակալին որ ()սմանեան Վրանքով կը կենայ : Բայն տեղեկութիւնները որ լի էին այնու մեծարանօք որ մեծամեծ ազգերը պարտական են տալ իրարու , լի էին նոյն պէս այնու մարդասիրութեամբ և հաստատուն ինսամբով որ իրենց ազատութիւնը՝ իրենց ազգութեանը և աշխարհիս վրայ փայլելու իրաւունքը ձեռք ձգած ազգերը կ'ունենան ուրիշ ազգութեանց նորածին բողբոջներուն վրայ , այն տեղեկութիւնները Հայաստանին վրայ ալ կը խօսէին : Երբ յանձնէին անոնք , ես ալ գիտեմ որ աւելորդ տեղը (վասն զի կը ճանչնամ Սուլթան Բայտիւլ-Էֆէնդիին և իր կառավարութեան սիրտը) բայց վերջապէս կը յանձնէին իրեն բարեխնամ հովանաւորութեանը այն ազգերը որ տարածուած ցիրուցան եղած են իր լայնածաւալ տէրութեան ամէն կողմերը , ուրիշ ազատութիւն չինդրելով իրմէ՝ բայց եթէ մտաց ազատութիւն , այն կատարեալ զարգացումը՝ որ ամենայն որդիք մարդկան իրաւունք ունին ստանալու՝ իւրաքանչիւր տէրութեանց պաշտպանութեամբ : Հայտնի գիտեմ ես , և գիտեմ որ ձեզի ալ յայտնի է , թէ Վախախնամութիւնը ձեր խնդրելէն առաջ լսեր է ձեր սրտին փափաքը . Բայտիւլ-Էֆէնդիին դառն վեհանախութեան և յուսոյ դար է . ինքը արդէն ցրցուց , և տարակոյս չունիմ թէ օրէ օր աւելի ալ պիտի ցուցնէ այնպիսի ինսամբներ որ համեմատ ըլլան իր բարձր վիճակին , ան գերածալրեալ վիճակին որ Վախախնամութիւնը տուեր է իրեն , և որ այնչափ օգտակար կրնայ ըլլալ այն զանազան ազգաց բաղմնութիւն բողբոջներուն որ ուրիշ բան չեն ուզեր՝ բայց եթէ աճիլ , զարգանալ , լուսաւորուիլ իր իմաստուն օրէնքներուն տակ :

„ Ես է ահա , Վարդաններ , այն դիտմունքն որ Վաղղիոյ հասարակապե-

տութիւնն ունի նկատմամբ արեւելեան ազգաց : Ս ասն զի իրեն ալ օգուտը , բոլոր մարդկութեան ալ օգուտը , աստուածային կրօնից ալ օգուտը այս է . որովհետեւ մարդուս մեծութիւնը իր բնութեանը պաշտօններուն մէկն է . բոլոր մարդկանց ալ օգուտը կ'ըսեմ , աստուածային կրօնից ալ օգուտն աս է որ բովանդակ աս արեւելեան ազգաց բողոքները (որոնց մէջ դուք ամենէն դալարագեղ ճիւղերէն մէկն էք) ծիւն ծաղկին օրէ օր պտղաբեր ազատութեամբ այն հողին վրայ որ Մատուած ամէն մէկուն տուեր է :

» Թէ Վաղղիոյ հասարակապետութիւնը և թէ բոլոր Վարդապետի ցամաքը այսպէս կը հասկընայ արեւելեան վերածնութեան մեծ խնդիրը : Մ. յո , պէտք է որ արեւելք վերածնանի . իրեն զանազան ազգերը որ երկար ատեն ճընշուած էին՝ ոչ եթէ (ինչպէս որ եղան ըսողներ) կոյր թագաւորաց ձեռքովը , հապա տգիտութեամբ , և նախնութաց ժամանակներուն անհնարին բրտութեամբ , պէտք է որ նորանոր բարեբաղդութեանց հանդիպին : Պէտք է որ հասնին իրենք այն ազատութեան որ քիչ մը առաջ յիշեցինք , ազատութիւն ճարտարութեան , վաճառականութեան , ազատութիւն մտաւորական և մանաւանդ կրօնական . վասն զի մարդուս սրտին անխոցելի մասը , այն մասը որուն կարելի չէ ձեռք դպցընել առանց բռնութեան՝ խղճմանքն է : Մ. զարգացումը , նորէն կ'ըսեմ , օգուտ է , իրաւունք է , պարտք է , ոչ միայն գաղղիական հասարակապետութեան , այլ և այն մեծ թագաւորին՝ որուն պատիւ ունիք հպատակներն ըլլալու , և իրեն հասկըցածն ալ ասանկ է : Մ. ազատութիւնը կրնար , և հիմայ ալ կրնայ երկու կերպով ձեռք ձգուիլ . կամ տէրութեանց դէմ կենալովն ալ , և կամ նոյն տէրութեանց գործակցութեամբ , օգնութեամբ , իմաստութեամբ , որ կրնան երկար ատեն ճնշուած ազգաց մէջ ծաղկեցընել և մեծցընել այն հաւաքական ուժին սկզբնատարերը՝ ու

րոնցմով մէկ օր մը բուն իրենց կարողութիւնը պիտի զօրանայ , բուն իրենց ազատութիւնը պիտի հաստատուի :

» Մ. պառեմն , կրնամես հաստատել թէ ինծի և թէ կառավարութեան մէջ ինծի յաջորդողաց համար՝ թէ աս հոգւով , աս հնարքով , Վաղղիոյ հասարակապետութիւնը միտքը դրած է որ իր բոլոր զօրութեամբ օգնական ըլլայ այն թագաւորին խելացի ու յառաջդէմ կառավարութեանը որուն երեսփոխանը մէջերնիդ է , և պատուով զինքը ողջունեցիք :

» Մ. յառաջագէմ՝ քաղաքականութեան զօրաւոր հնարքներէն մէկը ահա դուք հիմակուրնէ 'ի գործ կը դնէք . այն է տարածել բոլոր արեւելք , Ս ենետիկ , հոս , ամէն տեղ , վասն զի երկիր մը չկայ որ ձեզի գիտութեան և քաղաքականութեան հիւրընկալութիւնը չընէ , աս դեռահասակ գաղթականները՝ որոնց սրտաշարժ տեսարանը ընծայեցիք մեզի այսօր . այն է փոխ առնուլ բոլոր այն ազգերէն որ քան զձեզ յառաջեալ են մէկ կողմանէ , մինչդեռ ուրիշ կողմանէ դուք անոնցմէ ալ առաջ էք՝ աւելի հին քաղաքականութիւն մը՝ որ կարծես թէ արդէն ալւորեր է . այն է մէկ խօսքով՝ ձեզի սեպհականել օրէնքները , իմաստութիւնները , գիտութեանց՝ քաղաքականութեան՝ բարոյականի բոլոր սկզբունքը որ աշխարհս կրնայ տալ ձեզի : Մ. աս բանիս կը հասնիք ան լեզուները սորվելով որովք այլևայլ ազգերը իրարու կը յարին ու զօրաւոր կերպով իրարու հետ կ'ընկերանան :

» Ս. երբէք , և ոչ մէկ դարու մը մէջ այնչափ օգտակար՝ մանաւանդ թէ այնչափ անհրաժեշտ հարկաւոր եղած է Վաղղիացւոց ձեր գեղեցիկ լեզուն սորվիլ , հայոց ալ գաղղիարէն սորվիլ՝ ինչպէս այսօրուան օրս . վասն զի նայեցէք մէյմը թէ յիսուն տարուրնէ 'ի վեր ինչեք եղան աշխարհիս երեսը , ինչեք կ'ըլլան արեւմուտք , ինչեք կ'ըլլան արեւելք , ու դուք ըսէք ինծի թէ ուրիշ ո՞ր ատեն եղած է որ այսչափ օգտակար գաղափարներու հարստու-

Թիւն գտնուի մարդկանց մէջ՝ իրարու հետ փոխանակելու . ուրիշ որ ատեն այսչափ յայտնի տեսնուած է մարդկանց մէջ այն ուսումնասիրութեան սկզբունքը՝ որ նորանոր գաղափարներ կը ծաղկեցնէ մարդկային ազգիս մէջ, ինչպէս որ բարեբեր եղանակները պատճառ կ'ըլլան բուսոց ծլելուն ծաղկելուն ու պտղաբեր ըլլալուն : Այն, ոչ երբեք եղած է որ այսչափ առատ, այսչափ պիտանի, այսչափ կարեւոր սեպուած ըլլայ որ մարդիկ իրարմէ փոխ առնուն գաղափարներ, ազդեցութիւններ, կարգաւորութիւններ, իմաստասիրական գիւտեր, նիւթական՝ մեքենական՝ արուեստական գիւտեր, ինչպէս աս մեր դարուս մէջ : Եզուներուն իրարու մօտենալը, իրարու կերպով մը դպչիլը՝ որով կարծես թէ այնչափ կը շփուին որ ինչուան կը միանան իրարու հետ, մեծ բան է մարդկանց համար : Եզուները մարդկանց այլ և այլ խումբերուն մէջ մէկմէկու իրենց միտքը հասկըցնելու համար գործիք եղած են . բայց լեզուաց զանազանութիւնները՝ որոնցմով ի սկզբնաւ զանազան ազգերը ձևացան՝ միթէ ատեն անցնելով մէկմէկ պատի պէս արգելքներ չեղան այլ և այլ գաղափարաց մէջ . և այսօրուան օրս այն մարդկանց ջանքը որ կ'ուզեն որ գաղափարները տարածուին, բազմանան ու մեծնան՝ մարդկային մտքին հասարակաց շտեմարանին մէջ ընդունելով որչափ բան որ Եստուծոյ՝ Վախախնամութիւնը թոյլ կուտայ որ հոն ժողովուի, այն մարդկանց ջանքը և աշխարհիս օգուտը այսօրուան օրս միթէ ան չէ՞ որ կամաց կամաց վերցուին աս լեզուաց զանազանութիւնները, և մէկ լեզու մը միայն մնայ որ մարդկային ազգիս միութիւնը յայտնի ընէ :

Հաւատացէք կ'աղաչեմ, որ այն ազգութեան զանազանութիւններէն վեր՝ որոնց վրայ քիչ մը առաջ խօսեցաք, և որն որ կ'ապսպրէիք ձեր աշակերտացն որ զգուշութեամբ պահեն իրենց սրտին մէջ՝ մկրտութեան կնքոյն պէս, իբրև մասնաւոր նշան մը ձեր առանձնական

ցեղին՝ մարդկային մեծ ցեղին մէջ, հաւատացէք որ անկէ վեր ուրիշ ցեղ մըն ալ կայ աւելի մեծ, աւելի ընդհանուր, աւելի սրբազան, քան թէ այն զանազան ցեղերը որ մասնաւոր ազգաց անուններով կը կոչուին . և աս ցեղն է մարդկային ազգին մեծ և ընդհանրական ցեղը որ ոչ չափ ունի, ոչ սահման և ոչ լեզուաց զանազանութիւն, հապանոյն իսկ մարդկութեան ամենամեծ սահմանին հետ կը միանայ՝ երբոր մարդս Եստուծոյ և հասարակաց մարդկան վախճանին վրայ խորհրդածելով կը բարձրանայ կ'ելլէ ինչուան բովանդակ մարդկային ազգին միութիւնը : Եւ, աս ազգութեան զանազանութիւններէն վեր՝ որ դուք մեր վրայ կը յարգէք ու մենք ձեր վրայ կը մեծարենք և ուրախութեամբ կը տեսնենք որ օրէ օր աւելի կը ձևանայ ու կը մեծնայ աս քաղաքականութեան ճառագայթներովը որ դուք իր վրայ կը սփռէք, մէկ ընդհանուր ազգութիւն մը կայ որ ամէն մասնական ազգութեանց մէջ կը թափանցէ, և մարդուս մտքէն զանոնք կը ջնջէ որպէս զի ատենով մարդուս սրտէն ալ ջնջէ զանոնք ու վերցնէ, այն է, Պարոններ, քաղաքական կըթութեան մեծ ազգութիւնը , :

Ես սքանչելի ատենախօսութիւնը ստեպ ծափահարութեամբ գովուեցաւ հանդիսականներէն, և ետքը սկսաւ պարգեւաբաշխութիւնը : Եւրաքանչիւր աշակերտ՝ երբոր անունը և քաջութեան աստիճանը կը կարդացուէր՝ կ'երթար բազմականին գլխաւորներուն մէկէն ինչպէս են () սմանեան գործակատարը, Լամարթին և ուրիշները, մէկ դափնիէ պսակ մը և սորված ուսման համեմատ պարգեւ մը կ'ընդունէր :

Ես կերպով երկու ժամի չափ քշելէն ետքը՝ պարգեւաբաշխութեան հանդէսը փառաւորապէս կատարեցաւ :

Ղազկերտաց տարեկան յառաջադիմութեան պատկերը դնելէն առաջ հարկ կը համարինք ծանուցանել որ Վ. Ս.

ՀԻԱՆ ՏԱՏԵԱՆ ազնիւ պատանին իր ուսումնական առաջին տարւոյն վերջի օրերը ճանապարհորդութիւն մը ընելով դէպ 'ի Լ'նգղիա , ետքն ալ իր հայրենիքը դառնալով , քննութեան և պարգևաբաշխութեան հանդիսին չգտնուեցաւ : Իսկայց իր դաստիարակաց և վարժապետաց վկայութիւններէն հաւաստի է որ Լ'նգղիան մրցանակի արժանաւոր տեսնուած էր իր տարեկան ուսմանցը մեծ մասին մէջ , և նախ՝ բարի վարուց կողմանէ , մանաւանդ ուսումնասիրու-

թեամբ , կանոնապահութեամբ , հլու թեամբ և խոնարհամիտ հեզութեամբ բարի օրինակ էր ընկերացը . երկրորդ՝ ըստ բաւականին յառաջացեալ էր հայերէն , գաղղիարէն և անգղիարէն լեզուաց , նմանապէս պատմական և չափաբերական ուսմանց մէջ . երրորդ՝ առանձին մրցանակի և գովեստից արժանի եղած էր գծագրութեան և երաժշտութեան կողմանէ՝ մէկ տարուան մէջ ըրած յառաջադիմութեանը համար :

Պ Լ Տ Կ Ե Ր

ՀԱՆԴԻՍԻ ՀԱՐՑԱՔՆՆՈՒԹԵԱՆ

ԱՇԼԱԿԵՐՏԱՅ ՄՈՒՐԵՏԵԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻՆ

ՅԵՐԿՐՈՐԴՈՒՄ ԱՄԻ ԱՇԼԱԿԵՐՏՈՒԹԵԱՆ ՆՈՑԱ

ՎԱՐՔ ՄԱՆԿԱՆՑ

ԱՌԱՋԻՆ ՄՐՑԱՆԱԿ

Սատթէոս Սամուէլեան .
Կարապետ Խումարեան .
Յովսէփ Սելզումեանց .
Յակոբ Փափազեան .
Կոստանդ Սաւրոմաթի .
Յովհաննէս Սաղըզեան .

Յակոբոս Չամչեան .
()գոստինոս Բէքմէզեան .
Ղէորդ Դաճիճեան .
Լ'նտոն Ղանթարեան .
Յովսէփ Լսայեան .
Պօղոս Լազեան .

ԵՐԿՐՈՐԴ ՄՐՑԱՆԱԿ

Սիչէն Սարգարեան .
Ղէորդ Սեղբոսեան .
Սկրտիչ Խումարեան .
Սիբայէլ Սեբաստեան .

Յովհաննէս Հիւրմիւզեան .
Սուբէն Փառլատեան .
Լստուածատուր Ղալստեան .